

ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.25(7-8)-3

УДК 378.14

РОЗВИТОК КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

*DEVELOPMENT OF THE CULTURAL COMPETENCE OF HIGH
SCHOOL TEACHING STAFF*

В. В. Левченко

І. В. Форостюк

Актуальність теми дослідження. Дослідження спрямовано на теоретичний рівень вивчення культурної обізнаності, емпіричного дослідження її складових та завдань щодо розвитку культурної обізнаності в умовах вищої освіти, як засобу збагачення можливості наукового пізнання.

Постановка проблеми. Мета статті полягає у висвітленні акцентів формування культурної компетентності, вивченні сучасного стану складових культурної обізнаності педагогів, визначенні умов та чинників її розвитку в умовах вищої школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової бази даних ("Data science"), дозволяє прослідкувати основні тенденції наукових розробок у сфері культурної обізнаності, зокрема дослідження "національної" та "культурної ідентичності" людини [5], "культурного горизонту", завдяки якому з'являється можливість культурно-історичного пізнання, в якому людина не замкнена й до якого вона відкрита [2]. Серед основних акцентів культурної ідентичності визначають вищу освіту (Університет) [6], що є умовою створення особистості певного культурного типу, яка здатна діяти в усіх напрямках та формує "освіченість". Розвиток культурної обізнаності відбувається на межі філософії, філології, культурології, історії, психології, тому вимагає міждисциплінарного підходу [4].

Urgency of the research. The research is aimed to study the cultural awareness at the theoretical level, at the empirical study of its components and tasks of developing cultural awareness in higher education which are considered as the means of enriching the possibility of scientific cognition.

Target setting. The purpose of the study is to highlight the emphasis on the formation of cultural competence, to study the current state of the components of teachers' cultural awareness, to determine the conditions and factors of its development in higher education.

Actual scientific researches and issues analysis. Analysis of the scientific database ("Data science") allows us to trace the main trends of scientific developments in the field of cultural awareness, in particular the study of "national" and "cultural identity" of a person [5], "cultural horizon", which gives the opportunity for cultural and historical cognition, in which a person is not closed in and to which a human is opened [2]. Among the main accents of cultural identity the article points at the higher education (University) [6], which is the condition for creating a personality of a certain cultural type, able to act in all directions and to form "education". The development of cultural awareness takes place on the boundaries of philosophy, philology, cultural studies, history, psychology, and therefore requires an interdisciplinary approach [4].

Постановка завдання. 1. Виявити складові культурної обізнаності. 2. Проаналізувати та охарактеризувати чинники, які сприяють розвитку культурної обізнаності. 3. Описати завдання для саморозвитку та розвитку культурної обізнаності педагогів вищої школи.

Виклад основного матеріалу. Компоненти культурної обізнаності: лінгвістичний; міжкультурний; соціокультурний; особистісний. Дослідження стану розвитку культурної обізнаності педагогів (50 респондентів) із десяти закладів вищої освіти України, представників різних напрямків та спеціальностей. Дослідження виявило значущу роль суб'єктивно-особистісного компоненту у розвитку культурної компетентності. Визначено умови, які сприяють розвитку культурної компетентності 1) спрямованість до збереження сакральних цінностей; 2) екосоціальний і психологічно безпечний простір; 3) підтримка закладу вищої освіти; 4) наявність особистісних якостей: відкритість, комунікативність, гнучкість, толерантність, готовність до невизначеності, прагнення самореалізації.

Висновки. Культурна обізнаність визначається рівнем розвитку лінгвістичного, міжкультурного, соціально-культурного та особистісного компонентів.

Чинники, які сприяють розвитку культурної обізнаності педагогів вищої школи: 1) когнітивні чинники; 2) ціннісні чинники; 3) поведінкові чинники. Дослідження окреслило завдання щодо розвитку культурної обізнаності педагогів вищої школи, що сприяє самовираженню та самовизначеності особистості.

Ключові слова: культурна компетентність, культурна обізнаність, самовираження, культурна ідентичність, педагог, вища освіта.

The research objective. 1. To identify the components of cultural awareness. 2. To analyze and characterize the factors which contribute to the development of cultural awareness. 3. To describe the tasks for the personal growth of high school teaching staff and development of their cultural awareness.

The statement of basic materials. Components of cultural awareness: linguistic; intercultural; socio-cultural; personal. Research of the state of the development of teachers' cultural awareness (50 respondents) from ten institutions of higher education of Ukraine, which are the representatives of different directions and specialties. The study revealed a significant role of the subjective-personal component in the development of cultural competence. The conditions which promote development of cultural competence are defined as next: 1) orientation to preservation of sacred values; 2) eco-social and psychologically safe space; 3) support from higher education institutions; 4) presence of personal qualities, such as openness, communication, flexibility, tolerance, readiness for uncertainty, the desire for self-realization.

Conclusions. Cultural awareness is determined by the level of development of linguistic, intercultural, socio-cultural and personal components.

The factors that contribute to the development of cultural awareness of teaching staff of higher educational institutions: 1) cognitive factors; 2) value factors; 3) behavioral factors. The study outlined the task concerning the developing cultural awareness of high school teaching staff, which promotes the person's self-expression and self-determination.

Keywords: cultural competence, cultural awareness, self-expression, cultural identity, educator, higher education.

Актуальність теми дослідження. Найважливішим завданням сучасної освіти є створення простору для збереження й передачі

наступним поколінням досвіду країни, світового досвіду, водночас – визначення і збереження цінностей кожного часу та створення умов для формування особистості певного культурного типу, яка відповідає тенденціям особистісного розвитку, свободи самовизначення, відкритості та поваги до інших культур. Актуальність цього завдання зростає в кризові періоди не тільки окремої особистості, а й країни, оскільки завдяки культурі, релігії, ідеї державності та національних інтересів у нації є можливість вийти з кризи. З іншого боку, для розвитку науки також потрібний зв'язок з духовним досвідом цивілізації та культурою [3], що активізує саморозвиток людини, розкриває її пізнавальні здібності. Таким чином, університет і є унікальним середовищем, в якому здійснюється перетин науки та культури.

Дослідження спрямовано на теоретичний рівень вивчення культурної обізнаності, емпіричного дослідження її складових та завдань щодо розвитку культурної обізнаності в умовах вищої освіти, як засобу збагачення можливості наукового пізнання.

Постановка проблеми. Мета статті полягає у висвітленні акцентів формування культурної компетентності, вивченні сучасного стану складових культурної обізнаності педагогів, визначенні умов та чинників її розвитку в умовах вищої школи, що дозволило сформулювати наукові завдання щодо їх можливого розвитку.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Відповіддю на виклик сучасності є найповніше розкриття талантів та здібностей дорослого населення [9]. Тому державна політика в Україні у сфері вищої освіти виділяє, в першу чергу, розвиток наступних напрямків: 1) якість освіти; 2) інтеграція до європейського простору вищої освіти та наукових досліджень; 3) освіта впродовж життя.

Важливою умовою у здійсненні вищезазначених напрямків є зміна енциклопедичного підходу та застосування компетентнісного підходу, який сприяє формуванню особистісних характеристик людини для життя у сучасному світі. Під компетентністю розуміють спеціально організовану, динамічну комбінацію знань, умінь та ставлень, які розвиваються протягом усього життя за допомогою формальної, неформальної, інформальної освіти й дають змогу творчо й ефективно соціалізуватися, реалізовуватися, самовиражатися людині в суспільстві. Компетентність передбачає отримання оцінки або фактичного результату, який досягається поєднанням знань, умінь, навичок зі способом мислення, особистісним ставленням, цінностями, поглядом й досвідом [1].

Аналіз наукової бази даних (“Data science”), наданий Google Trends, дозволяє прослідкувати основні тенденції наукових розробок та рівень зацікавленості наукової спільноти у сфері культурної обізнаності. Динаміка пошукових запитів показує коло питань, які пов'язані з поняттям культурної обізнаності: *міжкультурна компетентність (Intercultural competence):* Австралія (100 тис.), Німеччина (82 тис.), Узбекистан (60 тис.); *визначення стандартів культурної компетенції:* National Association of Social Workers, США; *розвиток компетентності у сфері міжкультурного консультування за допомогою системного підходу:* США; *створення, реалізація культурних проектів:* Україна; *управління культурними проектами:* Росія.

Тематика публікацій, в яких досліджується культурна

компетентність пов'язана з поняттями “національної” та “культурної ідентичності” людини [5], яка визначається спільністю культурного горизонту, завдяки якому з'являється можливість культурно-історичного пізнання, створюється особливий спосіб сприйняття існування людини і світу – дійсний “герменевтичний універсум”, в якому людина не замкнена й до якого вона відкрита [2]. Серед основних акцентів культурної ідентичності визначають вищу освіту (Університет), зокрема розуміння університетської місії на “темпоральному перехресті (навчання як передача знань з минулого та дослідження як отримання знань з майбутнього) та “просторовому перехресті” (націоналізація на етапі становлення національних держав та інтернаціоналізація в сучасному глобальному контексті)” [6, с. 16] . Це є умовою створення особистості певного культурного типу, яка здатна діяти в усіх напрямках та формує “освіченість”.

Найбільший інтерес для нашого дослідження представляють визначення поняття “культурна обізнаність” (cultural awareness), що пов'язується з різними сферами економіки, мислення, іноземної мови, інклюзії тощо. Таким чином, розвиток культурної обізнаності відбувається на межі філософії, філології, культурології, історії, психології, тому вимагає міждисциплінарного підходу [4]. Це зумовило інтерес щодо вивчення стану культурної компетентності у науково-педагогічних працівників різних напрямів спеціалізації, адже культурно-гуманістичний вимір наукового знання розгортає пізнавальні здібності особистості та сприяє її духовному розвитку.

Постановка завдання. 1. Виявити складові культурної обізнаності. 2. Проаналізувати та охарактеризувати чинники, які сприяють розвитку культурної обізнаності. 3. Описати завдання для саморозвитку та розвитку культурної обізнаності науково-педагогічних працівників вищої школи.

Для вирішення поставлених пошукових завдань було використано наступні *методи дослідження*: висвітлення науково-теоретичного підґрунтя формування культурної обізнаності, теоретичний аналіз і порівняння стану розробки досліджуваної проблеми; методи теоретичного узагальнення питання формування культурної обізнаності, методи емпіричного дослідження стану культурної обізнаності науково-педагогічних працівників вищої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для вивчення культурної компетентності потрібно виокремити знання, вміння, навички та ставлення, які є показником її сформованості:

- знання національних, європейських та світових культур;
- вміння розуміти основні ідеї авторів різних видів мистецтв та їх вплив на аудиторію;
- здатність виражати, переживати та інтерпретувати ідеї, які покладено в різних сферах мистецтва;
- культурна обізнаність передбачає відкритість до різноманітності культурного самовираження, повагу його, а також дотримання етичних норм та відповідальність щодо інтелектуальної та культурної власності;
- сформованість позитивного ставлення, яке передбачає інтерес до світових культур та готовність набувати культурного досвіду;

- включає сучасні цифрові форми культурного самовираження, міжкультурної обізнаності й глобальної перспективи [8].

Культурна компетентність вимагає “розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших”[7]. Це спонукає до змін контенту визначення обов’язкових компетентностей освітнього ступеня бакалавра: “зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області” [7]. Зміст культурної обізнаності сприяє забезпеченню:

- знань філософсько-культурного, соціокультурного, морально-етичного змісту;

- наявність умінь для реалізації культурних проектів, ініціатив, громадської, волонтерської, просвітницької культурної діяльності для забезпечення освіти впродовж життя;

- сформованість цінностей, ставлень, установок: загальнокультурних, національних, громадянських, морально-етичних, наукових.

Зміст культурної обізнаності надає можливість визначити компоненти:

1) лінгвістичний компонент – рівень знання та володіння рідною, державною та іноземною мовами;

2) міжкультурний компонент – рівень обізнаності відомостями про географічне положення, природні умови, базові категорії культури, систему цінностей, етнічні та культурні установки, особливості вербальної, невербальної комунікації;

3) соціокультурний компонент – ментальність, державний устрій, історичні особливості розвитку та культурні традиції країн, готовність до участі у сучасних культурних заходах;

4) особистісний компонент – рівень мотивації, наявність бар’єрів, готовність до опанування іноземної мови, повага до цінностей різних культур, здатність до рефлексії.

Під час дослідження стану розвитку культурної обізнаності науково-педагогічних працівників було опитано 50 педагогів із десяти закладів вищої освіти. Група респондентів віком від 30 до 70 років, педагогічний стаж яких коливався від 4 до 34 років, складався з представників гуманітарного напрямку (27 осіб), з них філологи іноземної мови – 10 осіб, соціально-політичних – 5 осіб, право – 4 особи, економіка - 8 осіб та технічного напрямку – 23 особи.

Дослідження рівня розвитку *лінгвістичного компоненту* показало володіння культурною мовою на високому рівні (67%) та середньому (33%). Більшість (73%) науково-педагогічних працівників володіють іноземною мовою (з них не є філологами 12%); зовсім не володіють – 27% осіб різних напрямків.

Під час вивчення іноземної мови респонденти частіше відчують позитивні емоції: задоволення (50%) та зацікавленість/інтерес (67%), здивування (3%), з негативних емоцій - тривогу відчують 9 % респондентів, роздратування – 3%. Мотивацією до вивчення іноземної мови для науково-педагогічних працівників є конкурентоздатність (70%), участь у міжнародних проектах (27%), робота з іноземною науковою

літературою (27%). Мотивація, яка пов'язана з особистісними уподобаннями включає: подорожі, пізнання світу, читання художньої літератури, перегляд фільмів, бажання спілкуватися з іноземцями, прагнення саморозвитку та розвитку когнітивних здібностей.

Таким чином, володіють іноземною мовою 50 % науково-педагогічних працівників, які за спеціалізацією не є філологами – викладачами іноземної мови, для яких значущою мотивацією вивчення іноземної мови є саморозвиток та розвиток когнітивних здібностей. Водночас, загальною мотивацією щодо вивчення мов є конкурентоздатність, участь у міжнародних проектах та необхідність роботи з науковою літературою, що свідчить про тенденції виходу сучасних викладачів на міжнародний рівень, прагнення академічної мобільності. В контексті культурної обізнаності рівень розвитку лінгвістичного компоненту пов'язаний з професійною науковою діяльністю, але не проявляється у педагогічній діяльності, не застосовується або мало застосовується у викладанні дисциплін.

Дослідження *міжкультурної складової культурної обізнаності* науково-педагогічних працівників виявило наявність культурних установок, які спрямовано на отримання нового досвіду щодо різних культур, бажання спілкуватися на міжнародному рівні, прагнення до саморозвитку та розширення світогляду. Важливими якостями, які сприяють розвитку міжкультурної складової, на думку респондентів, є самооцінка, комунікативні здібності, толерантність до інших культур, а також наявність пізнавального інтересу та професійних амбіцій. Проте за даними опитування можна зробити висновок про низький рівень застосування культурної обізнаності та самовираження викладача під час викладання дисциплін. Також стрімке підвищення інтересу викладачів до інших культур під час карантину COVID-19 (участь онлайн у міжнародних проектах, культурних заходах), які безпосередньо не пов'язані з професійною діяльністю може пояснюватися доступністю та свідчити про компенсаторну функцію культурної обізнаності в умовах невизначеності.

Соціокультурний компонент представлений чинниками, які сприяють або заважають розвитку культурної обізнаності педагогів вищої школи. Так, за результатами опитування наявність мотивації до самовдосконалення, спрямованість до освіти протягом життя та знання іноземних мов, прагнення педагогів до збереження українських сакральних цінностей сім'ї та родини, в яких проявляється культурна та національна ідентичність є чинниками, які допомагають набувати культурний досвід. При цьому необхідними умовами зазначено наявність вільного часу, можливість подорожувати та спілкуватися з представниками різних культур, розвиток е-навчання, розвинута цифрова та інформаційна грамотність викладача.

Навпаки, брак вільного часу, перенавантаження, нестача коштів, відсутність підтримки та умов для розвитку культурної обізнаності з боку закладів вищої освіти є загальними чинниками, які призводять до відсутності зацікавленості та обмеження інтересів виключно рамками професійної спеціалізації. Про це свідчить низька активність викладачів у культурних проектах та заходах (6 % - керівники культурних проектів, 8 % - виконавці проектів, 2 % були споглядачами у культурних заходах).

Важливим завданням було дослідити, який сенс вкладають

респонденти в участь у культурних проектах і заходах. За наданими відповідями умовно виокремлюються три групи викладачів. До першої групи належать респонденти, які взагалі не відповідали на це запитання. До того ж вони не приймали участі у культурних проектах, виявляли низький рівень зацікавленості культурним життям, тим, що безпосередньо не пов'язано з спеціальністю фахівця, відвідувати культурні заходи з частотою 1-3 рази на рік. Цілком зрозуміло, що на запитання анкети, чи використовували в освітньому процесі мистецькі практики й мистецьку інформацію відповідь була негативна. Викладачі усвідомлюють власну неготовність і небажання залучатися до використання здобутків національних, європейських та світових культур у викладацькій діяльності.

Друга група респондентів бачила сенс участі у культурних проектах і заходах у “пізнанні нового”, “саморозвитку”, “самовдосконаленні”, “розкриття власного потенціалу”, “зростання”. Проте у викладацькій діяльності виявляють низький рівень активності щодо використання досвіду мистецьких практик, залучання діячів культур і використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Респонденти третьої групи бачили сенс не тільки у самовдосконаленні, а й як місію педагога – передача культурного досвіду, цінностей, створення духовного осередку. Це пов'язується з тим, що заклади вищої освіти спонукають до активності, надають можливості щодо участі в культурних заходах національного європейського та світового рівня. Цікаво, що саме ці викладачі (віком від 46 років) висловили сенс участі у культурних проектах, як “залучення молоді до культурної спадщини людства”, “розуміння соціальної значущості професії викладача”, “поширення й збереження духовних цінностей та культурних традицій нації”, “самореалізація та самовираження через культуру”.

Значущу роль у культурній обізнаності відіграє *особистісний компонент*, який виявився у суб'єктивних оцінках запропонованих сфер:

- 1) важливість підтримки та створення умов у закладі вищої освіти, що сприяє саморозвитку та самовираженню педагога;
- 2) особистісні риси, які впливають на адаптацію та соціалізацію у нових культурних середовищах; 3) цінність національних та культурних традицій.

Результати оцінки підтримки та участі з боку закладів вищої освіти у створенні умов для розвитку культурної обізнаності за 10-ти бальною шкалою є наступними: найнижча оцінка “1-3 бали” виставили дві особи; найвищу оцінку “9-10 балів” - дев'ять осіб; найбільшу групу склали тридцять дев'ять осіб, які оцінили організацію роботи у закладі вищої освіти на “7-8 балів”. В цілому, умови роботи в закладах вищої освіти можна вважати задовільними. Ці дані виявляють протиріччя між суб'єктивним задоволенням підтримкою та участю ЗВО у створенні умов для розвитку культурної обізнаності та реальною участю у культурних проектах та заходах.

Особистісні риси, які найбільш впливають на адаптацію та соціалізацію педагогів до нових культурних середовищ зазначено: відкритість, комунікативність, гнучкість і толерантність до невизначеності.

На нашу думку, різноманіття національних традицій власної країни

також впливають на розвиток ціннісного ставлення, культурної обізнаності особистості та надає можливість самовираження. За результатами опитування респонденти зазначили найбільш цінними такі тенденції:

- 1) традиційні свята, в яких підкреслюється цінність святкування у родині та сім'ї;
- 2) традиції, які підкреслюють культурну та національну ідентичність, зокрема кухня, одяг, звичаї;
- 3) сакральні обряди.

Таким чином, отримані результати свідчать про спрямованість особистості до збереження українських сакральних цінностей сім'ї та родини, в яких може проявляється культурна та національна ідентичність.

На розвиток складових культурної обізнаності впливає рівень сформованості особистісної складової. Остання пронизує всі сфери професійного та особистісного життя, водночас, сама змінюється під впливом культури, завдяки прагненню до саморозвитку та здатності до самовизначення. Особливістю розвитку особистісної складової науково-педагогічних працівників є синергія наукової діяльності та культурної обізнаності, в чому можна побачити особистісні ресурси й потенціали для самовираження та самореалізації, адже людина здатна самостійно обирати та усвідомлювати власний вибір. В цьому сенсі, наука може бути частиною культурного феномену.

Важливими умовами, які сприяють формуванню якостей особистості, яка спрямована на розвиток пізнавального інтересу, бажання набувати знання про світ та готовність поважати інші культури, при цьому зберігати власну ідентичність є:

- 1) спрямованість особистості педагогів до збереження українських сакральних цінностей сім'ї та родини, в яких проявляється національна ідентичність;
- 2) екосоціальний і психологічно безпечний простір для можливостей і вільного доступу до комунікації та обміну досвідом з іншими культурами та практиками;
- 3) підтримка та участь закладу вищої освіти у створенні умов для розвитку культурної обізнаності, самореалізації, як процесу самовираження, що супроводжується творчістю та креативністю;
- 4) наявність особистісних якостей: відкритість, комунікативність, гнучкість, толерантність, готовність до невизначеності.

Але найбільш значущими умовами респонденти вважають наявність власних особистісних якостей, що свідчить про орієнтацію педагогів на самореалізацію. Проте недостатньо проявляється зрілість стосовно готовності самостійно діяти для пізнання Іншого, іншого світу, культури, що може свідчити про вузькість погляду й недостатність цілісного сприйняття світу й природи людини.

Вивчення сучасного стану складових культурної обізнаності педагогів вищої школи дозволяє сформулювати завдання щодо їх можливого розвитку:

- 1) сприяти розвитку культурної і національної ідентичності, зберігати та поширювати цінності української культури, мови, традицій;
- 2) формувати розуміння і повагу до здобутків і цінностей інших культур;

3) формувати відповідальність за збереження культурної спадщини, національної культури;

4) сприяти розвитку активної життєвої позиції, шляхом поширення та застосовування мистецьких практик, здобутків національної культури та досягнень інших культур;

5) сприяти розвитку згуртованого суспільства через покращення міжкультурного розуміння, застосування інноваційних та інклюзивних практик, підтримку національних та європейських ініціатив.

6) підтримувати реалізацію освітніх послуг, розвивати підприємницьку компетентність і використовувати основні складові бізнес процесу у сфері надання освітніх.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, під культурною обізнаністю розуміємо повагу та здатність до розуміння творчого вираження культурних ідей, вміння інтерпретувати та передавати смисли різних галузей мистецтва і форм культури. Культурна обізнаність визначається рівнем розвитку лінгвістичного, міжкультурного, соціально-культурного та особистісного компонентів.

Чинники, які сприяють розвитку культурної обізнаності науково-педагогічних працівників вищої школи:

1) когнітивні чинники (знання мов, розвиток культури рідної мови);

2) ціннісні чинники (збереження національної ідентичності, повага до здобутків інших культур, розвиток особистісних якостей, які сприяють підвищенню мотивації, інтересу до інших та національних культур);

3) поведінкові чинники (створення умов співпраці та спілкування з представниками інших культур, звільнення часу для отримання культурного досвіду).

Таким чином дослідження окреслило завдання щодо розвитку культурної обізнаності педагогів вищої школи, що сприяє самовизначеності особистості.

Список використаних джерел:

1. Верховна Рада України, 2017. Закон України "Про освіту" (від 05.09.2017). Доступно: <<https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>> [8 Серпень 2020].
2. Гадамер, Г-Г 2000. 'Герменевтика П. Істина і метод', *Доповнення й покажчики*, Т. 2, Київ : Юніверс, 478 с.
3. Дротянко, ЛГ 2015. 'Наука як феномен культури у філософській спадщині С. Б. Кримського', *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія*, № 2 (22), с. 10-13.
4. Канюка, ІО & Сердюк, ЛС 2018. "Language coach" – інструмент формування та розвитку кроскультурної компетентності', *Відкрите освітнє середовище сучасного університету*, № 5, с. 123-132. Доступно: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/oeemu_2018_5_16> [2 Серпень 2020].
5. Криворучка, Л 2014. 'Основні риси герменевтичного досвіду культурної і національної ідентичності'. Доступно: <<http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/10860>> [8 Серпень 2020].
6. Курбатов, С 2011. 'Історичні трансформації університетської місії', *Людинознавчі студії*, Вип. 24, *Філософія*, с. 16-29. Доступно: <<https://core.ac.uk/download/pdf/32308206.pdf>> [15 Серпень 2020].
7. Міністерство освіти і науки України, 2017. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти. Доступно:

- <<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/rekomendatsii-1648.pdf>> [8 Серпень 2020].
8. Пуховська, Л 2010. 'Навчання впродовж життя як пріоритетний напрям болонського процесу у наступному десятиріччі', *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспектива*, Вип 2, с. 77-84.
 9. The Bologna Process, 2020. 'The European Higher Education Area in the New Decade', *Communique, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009*. Available from: <https://www.eurashe.eu/library/bologna_2009_leuven-communique-pdf/> [4 August 2020].

References:

1. *Verhovna Rada Ukrainy*, 2017. Zakon Ukrainy "Pro osvitu" (vid 05.09.2017) (Law of Ukraine "On Education" (dated 05.09.2017)). Dostupno: <<https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>> [8 Serpen 2020].
2. Gadamer, G-G 2000. 'Germenevtika II. Istina i metod (Hermeneutics II. Truth and Method)', *Dopovnennya j pokazhchiki*, T. 2, Kiyiv : Yunivers, 478 s.
3. Drot'yanko, LG 2015. 'Nauka yak fenomen kulturi u filozofskij spadshini S. B. Krim'skogo (Science as a phenomenon of culture in the philosophical heritage of SB Krymsky)', *Visnik NAU. Seriya: Filosofiya. Kulturologiya*, № 2 (22), s. 10-13.
4. Kanyuka, IO & Serdyuk, LS 2018. "Language coach" – instrument formuvannya ta rozvitku kroskulturnoyi kompetentnosti ("Language coach" - a tool for the formation and development of cross-cultural competence)', *Vidkrite osvितnye e-seredovishe suchasnogo universitetu*, № 5, s. 123-132. Dostupno: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/oeemu_2018_5_16> [2 Serpen 2020].
5. Krivoruchka, L 2014. 'Osnovni risi germenevtichnogo dosvidu kulturnoyi i nacionalnoyi identichnosti (Main features of the hermeneutic experience of cultural and national identity)', Dostupno: <<http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/10860>> [8 Serpen 2020].
6. Kurbatov, S 2011. 'Istorichni transformaciyi universitetskoyi misiyyi (Historical transformations of the university mission)', *Lyudinoznavchi studiyi, Vip. 24, Filosofiya*, s. 16-29. Dostupno: <<https://core.ac.uk/download/pdf/32308206.pdf>> [15 Serpen 2020].
7. *Ministerstvo osviti i nauki Ukrainy*, 2017. Metodichni rekomendaciyi shodo rozroblennya standartiv vishoyi osviti (Methodical recommendations for the development of standards of higher education). Dostupno: <<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/rekomendatsii-1648.pdf>> [8 Serpen 2020].
8. Puhovska, L 2010. 'Navchannya vprodovzh zhittya yak prioritetnij napryam bolonskogo procesu u nastupnomu desyatirichchi (Lifelong learning as a priority area of the Bologna process in the next decade)', *Osvita doruslih: teoriya, dosvid, perspektiva*, Vip 2, s. 77-84.
9. The Bologna Process, 2020. 'The European Higher Education Area in the New Decade', *Communique, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009*. Available from: <https://www.eurashe.eu/library/bologna_2009_leuven-communique-pdf/> [4 August 2020].